

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ

ГОНЧАРЕНКО Олена Олексіївна

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри обліку і оподаткування

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9479-9797>

e-mail: goncharenkoelena77@gmail.com

ШИНКАРЕНКО Ольга Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент

завідувач кафедри обліку і оподаткування

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7621-7017>

e-mail: vona2022@gmail.com

ТРОЯН Ярослава Віталіївна

здобувач вищої освіти за спеціальністю «Облік і оподаткування»

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8164-9490>

e-mail: slavatrojan999@gmail.com

Анотація. В статті розглянуто сучасні погляди вітчизняних та іноземних науковців на сутність фінансових активів, виявлено, що класифікація фінансових активів визначаються управлінським персоналом і характеризується множинністю ознак, зазначено, що підходи до оцінки фінансових активів на дату балансу згідно національних і міжнародних стандартів є схожими, проте, не ідентичними, тобто зберігається пріоритетність оцінки за справедливою вартістю при деталізації міжнародним стандартом порядку її визначення та відображення змін.

Ключові слова: фінансові активи, оцінка фінансових активів, національні та міжнародні стандарти бухгалтерського обліку.

Аннотация. В статье рассмотрены современные взгляды отечественных и зарубежных ученых на сущность финансовых активов, выявлено, что их классификация определяется руководством и характеризуется множественностью признаков. Указано, что подходы к оценке финансовых активов на дату баланса согласно национальным и международным стандартам похожи, однако, не идентичны, т.е. сохраняется приоритетность оценки по справедливой стоимости при детализации международным стандартом порядка ее определения и отображения изменений.

Ключевые слова: финансовые активы, оценка финансовых активов, национальные и международные стандарты бухгалтерского учета.

Постановка проблеми. Одними із найбільш цікавих і складних об'єктів бухгалтерського обліку, як у вітчизняній, так і в міжнародній практиці є фінансові інструменти. Як відомо, до числа фінансових інструментів відносяться вельми різноманітні фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу й похідні фінансові інструменти. Фінансові активи є однією з ключових категорій фінансового світу. Різними сегментами фінансового ринку (валютному, кредитному, ринку цінних паперів тощо) притаманні різні категорії фінансових активів, обіг яких опосередковує транскордонний рух коштів. За допомогою фінансових активів здійснюється ефективно переміщення фінансових ресурсів в національних чи міжнародних масштабах. Отримання фінансових активів чи контролю над ними, як правило, визначає мотивацію учасників фінансових трансакцій.

З запровадженням з 2018 року нового МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» питання практичної реалізації його вимог особливо гостро постали для учасників ринку фінансових послуг України, для яких фінансові активи є основним ресурсом, що забезпечує отримання економічних вигід.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми визначення економічної сутності, класифікації та визнання фінансових активів висвітлені в працях І. Бурденко, О. Виговського, А. Загородній, Т. Калашнікова Н. Лоханова, І. Макаренка. Теоретичні та методологічні засади обліку і оподаткування фінансових активів знайшли відображення у працях таких вітчизняних науковців,

як Н. Васюк, О. Вітренко, О. Гончаренко Г. Єна, О. Задніпровський, О. Коблянська, Д. Костенко, М. Корінко, І. Макаренко, К. Назарова та ін. Визнаючи значущість попередніх наукових доробок та враховуючи методологічні зміни в міжнародних стандартах фінансової звітності, які також мають вплив на облік і оподаткування, уточнення особливостей формування фінансових активів, їх класифікація та оцінка потребують ґрунтовного дослідження.

Метою статті є визначення сутності фінансових активів, дослідження підходів до їх класифікації та оцінки згідно національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Виклад основних результатів. Процес акумуляції, розподілу та перерозподілу фінансових активів (ресурсів) забезпечується фінансовими посередниками: банками та небанківськими фінансовими установами.

Історично інститут фінансового посередництва виникає з моменту поділу праці у сфері обслуговування кругообігу фінансових активів, посту-пово виокремлюючись у самостійний вид бізнесу. Сучасні погляди вітчизняних та іноземних науковців на сутність фінансових активів відзначаються плюралізмом, зберігаючи, при цьому, єдність в загальній характеристиці останніх як «неречових», «нематеріальних» активів (табл. 1).

Сам по собі фінансовий актив не має реальної вартості і не приносить користі його власнику, а його вартість і користь від володіння кредитор зможе відчувати тільки в тому випадку, якщо боржник з ним розрахується.

Наукові погляди на сутність «фінансового активу»

№	Автор (и)	Визначення
1.	Виговський О. [2, с. 56]	належать до категорії нематеріальні активи, які опосередковують правовідносини між кредитором та боржником та є правовими вимогами кредитора до боржника щодо здійснення певного виконання майбутньому
2.	Гуменюк Д. [5, с. 21]	є специфічними не речовими активами, які являють собою законні вимоги власників цих активів на отримання певного, як правило, грошового доходу в майбутньому
3.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [8, с. 25]	1) кошти, коштовні метали та коштовне каміння, цінні папери, боргові зобов'язання та права вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів 2) активи підприємства у формі наявних коштів та різного роду фінансових інструментів.
4.	Калашнікова Т.В. [11, с. 23]	це специфічні неречові активи, які є законними вимогами власників цих активів щодо отримання певного доходу в майбутньому
5.	Карплінський Б.А. Герасименко О.В. [12, с. 164]	кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів
6.	Мочерний С.В. та ін. [6, с. 29]	сукупність фінансових ресурсів фізичних та юридичних осіб. До них належать: готівка, депозити в банку, чеки, цінні папери, розрахункові документи в дорозі, грошові документи, фінансові вкладення, вклади в інші підприємства
7.	Фещенко В. [7, с. 21].	грошове зобов'язання у готівковій та безготівковій формах
8.	Черкасова С.В. [16, с. 34]	є носіями капіталу на фінансовому ринку, внаслідок випуску та обігу яких забезпечується акумулювання та перерозподіл грошових ресурсів в економіці
9.	Шелудько В.М. [17, с. 29]	є специфічними не речовими активами, які являють собою законні вимоги власників цих активів на отримання певного, як правило, грошового доходу в майбутньому
10.	Колаковскі М. (Mark Kolakowski) [19]	є нефізичним активом, вартість якого походить від договірної вимоги, таким, як банківські кредити, депозити, облігації, акції. Фінансові активи зазвичай більш ліквідні, ніж інші матеріальні активи, такі як товари або нерухомість, і можуть продаватись на фінансових ринках
11.	Чен Дж. (James Chen) [20]	це ліквідний актив, який отримує свою вартість за договірним правом або вимогою власності. Грошові кошти, акції, облігації, пайові фонди та банківські депозити - все це приклади фінансових активів. На відміну від землі, майна, товарів чи інших матеріальних цінностей, фінансові активи не обов'язково мають властиву фізичну цінність або навіть фізичну форму.

Джерело: [2, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 16, 17, 19, 20]

Вітчизняне законодавство не відзначається широкою різноманітністю визначень поняття «фінансовий актив», а спеціальні нормативні акти, що

регулюють методологію бухгалтерського обліку розкривають сутність зазначеного поняття через його склад (табл. 2). При цьому, спостерігається

подібність визначень фінансового ак- струменти: подання», хоча міжнарод- тиву в П(С)БО 13 «Фінансові інстру- ний стандарт містить детальніший менти» та МСБО 32 «Фінансові ін- виклад.

Таблиця 2

Нормативне визначення поняття «фінансовий актив»

№	Нормативний акт	Визначення
1.	Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [21]	кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів
2.	Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [24]	будь-який актив, погашення якого здійснюватиметься з використанням грошей або іншого фінансового інструменту
3.	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [23]	- грошові кошти та їх еквіваленти; - інструмент власного капіталу іншого підприємства; - контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства; - контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах
4.	Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання» [22]	1) грошові кошти; 2) інструменти власного капіталу іншого суб'єкта господарювання; 3) контрактне право: - отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого суб'єкта господарювання, або - обмінювати фінансові інструменти з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно сприятливими; 4) контракт, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання та який є: - непохідним інструментом, за який суб'єкт господарювання зобов'язаний або може бути зобов'язаний отримати змінну кількість власних інструментів капіталу, або - похідним інструментом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися іншим чином, ніж обміном фіксованої суми грошових коштів або іншого фінансового активу на фіксовану кількість власних інструментів капіталу

Джерело: [21, 22, 23, 24]

Фінансові активи опосередковують відносини кредитора і боржника, в ролі яких можуть виступати депонент і фінансова установа (юридичні особи, які надають одну чи декілька фінансо-

вих послуг, спрямованих на трансформацію власних і залучених коштів, як в інтересах клієнтів, так і у власних інтересах), кредитор і позичальник.

Фінансові установи функціонують в полі дії фінансових інститутів, які є сукупністю економічних, соціальних, політичних, етичних, правових норм і вимог та визначають їх діяльність. До фінансових установ належать банки та небанківські фінансові установи, що представлені кредитними спілками, ломбардами, фінансовими компаніями, страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами. Зазначені установи в процесі своєї діяльності здійснюють операції, пов'язані з фінансовими активами.

Фінансові активи, якими володіють фінансові установи, характеризуються різноманітністю, а їх поділ з метою управління може здійснюватись за різними ознаками: терміном обігу, характером зобов'язань, пріоритетної значимості, гарантованістю рівня доходності, рівнем ризику, системою національних рахунків (табл. 3).

З метою обліку П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» передбачає поділ фінансових активів на п'ять груп:

- грошові кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти;
- дебіторську заборгованість, не призначену для перепродажу;
- фінансові інвестиції, що утримуються до погашення;
- фінансові активи, призначені для перепродажу;
- інші фінансові активи [23].

Зазначеним національним стандартом бухгалтерського обліку передбачено, що фінансові активи первісно оцінюються за їх фактичною собівартістю, яка складається із справедливої вартості активів, наданих в обмін на відповідний фінансовий актив і витрат, які безпосередньо пов'язані з придбанням фінансового активу (комісійні, обов'язкові збори та платежі тощо).

Таблиця 3

Класифікація фінансових активів

№	Ознака класифікації	Види фінансових активів
1.	терміном обігу	Короткострокові – з періодом обігу до одного року
		Довгострокові – з періодом обігу більше одного року, а також «безтермінові», кінцевий термін погашення яких не встановлений, наприклад акції
2.	характером зобов'язань	Боргові – характеризують кредитні відносини
		Дольові – підтверджують право власності на частку (пай) та отримання відповідного доходу (у формі дивіденду, відсотка)
3.	пріоритетної значимості	Первинні – характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом і підтверджують прямі майнові права або відносини кредиту
		Вторинні або деривативи – характеризують цінні папери, що підтверджують право на купівлю-продаж первинних цінних паперів, що обертаються, валюту, товари тощо на попередньо визначених умовах в майбутньому періоді.
4.	гарантованістю рівня доходності	З фіксованим доходом – характеризуються гарантованим рівнем доходності при їх погашенні (або протягом періоду їх обігу) незалежно від кон'юнктурних коливань ставки позикового капіталу
		З невизначеним доходом – характеризуються змінним рівнем доходності залежно від фінансового стану емітента або у зв'язку зі зміною кон'юнктури фінансового ринку

Закінчення табл. 3

5.	рівнем ризику	Безризикові – служать лише для формування точки підрахунку виміру рівня ризику за іншими фінансовими активами. До них відносять державні короткострокові цінні папери, «тверду» іноземну валюту, цінні метали і каміння, придбані на короткий період тощо
		З низьким рівнем ризику – короткострокові фінансові активи, що обслуговують ринок грошей, виконання зобов'язань за якими гарантовано стійким фінансовим станом позичальника
		З помірним рівнем ризику – фінансові активи, рівень ризику за якими приблизно рівний середньоринковому
		З високим рівнем ризику - фінансові активи, за якими рівень ризику значно перевищує середньоринковий
6.	система національних рахунків	Золото і спеціальні права позики; готівка і депозити; цінні папери, крім акцій; позики; акції та інший акціонерний капітал; страхові технічні резерви; інші рахунки до одержання або до оплати

Джерело: [1, 3, 4, 11, 15, 16, 18]

В подальшому, а саме, на кожен звітний дату фінансові активи оцінюються за їх справедливою вартістю, крім:

- дебіторської заборгованості, що не призначена для продажу (за чистою реалізаційною собівартістю);
- фінансових інвестицій, що утримуються підприємством до погашення (за амортизованою собівартістю);
- фінансових активів, справедливую вартість яких неможливо достовірно визначити (за собівартістю).

Окрім того, балансова вартість фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю, переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожен дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків [23].

Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти» для класифікації фінансових активів виділяє два критерії:

- бізнес-модель суб'єкта господарювання з управління фінансовими активами;

- характеристика грошових потоків за фінансовим активом, установлених договором [25].

Відповідно до визначених критеріїв, фінансові активи поділяються на такі, що оцінюються:

- за амортизованою собівартістю; або
- за справедливою вартістю через інший сукупний дохід; або
- за справедливою вартістю через прибуток або збиток (табл. 4).

Подібно до П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» передбачає формування первісної оцінки фінансового активу за його справедливою вартістю плюс або мінус (у випадку фінансового активу, що оцінюється за справедливою вартістю через прибуток або збиток) витрати на операцію, що можуть бути безпосередньо віднесені на придбання фінансового активу. Подальша оцінка фінансових активів здійснюється згідно первісної класифікації.

Висновки. Розглянувши економічну сутність фінансових активів необхідно зазначити, що погляди на сутність фінансових активів відзна-

Таблиця 4

**Варіанти методів оцінки фінансових активів за
МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»**

Фінансовий актив		Бізнес-модель з управління фінансовими активами		
		Утримання активу для одержання договірних грошових потоків	Одержання договірних грошових та/або шляхом продажу фінансових активів	Інші
Характеристика грошових потоків	Виключно виплати основної суми та процентів	За амортизованою собівартістю	За справедливою вартістю через інший сукупний дохід	За справедливою вартістю через прибуток або збиток
	Інші	За справедливою вартістю через прибуток або збиток		

Джерело: [44]

чаються плуралізмом при спільній характеристиці останніх як «неречових», «нематеріальних» активів, а їх змістова наповнюваність розкривається через відносини кредитора і боржника діяльності фінансових установ.

Підходи до класифікації фінансових активів визначаються управлінським персоналом і характеризуються множинністю ознак. Існує наявність відмінностей класифікаційних груп згідно П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» та МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» при подібності порядку визна-

чення первісної оцінки фінансових активів.

Дослідження концептуальних положень обліку операцій з фінансовими активами дозволило зробити висновки, підходи до оцінки фінансових активів на дату балансу (складання звітності) згідно національних і міжнародних стандартів є схожими, проте, не ідентичними, тобто зберігається пріоритетність оцінки за справедливою вартістю при деталізації міжнародним стандартом порядку її визначення та відображення змін.

Список використаної літератури

1. Бурденко І., Макаренко І. Справедлива вартість в оцінці фінансових інструментів: вимоги Міжнародних стандартів фінансової звітності. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 2. С. 44-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_2_19
2. Виговський О. Поняття та сутність фінансових активів як приватноправової категорії. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 53-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2015_7-8_11

3. Вітренко О., Єна Г. Методологія обліку фінансових інструментів та формування облікової політики підприємства. *Науковий клуб*. №5 (6), 2014. с. 22-23. http://sophus.at.ua/publ/2014_05_22_23_/sekcija_6_2014_05_22_23/
4. Гончаренко О.О. Управління фінансовими інструментами кредитних спілок: проблеми застосування МСФЗ. *«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2017. №2 (80). С.131-139 <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/1312>
5. Гуменюк Д. Ринок фінансових послуг: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – Івано-Франківськ: ІМЕ «Галицька академія». 2005. 244 с.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. Редкол.: С.В. Мочерний та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
7. Енциклопедія корпоративних фінансів. Гол. Ред. В. Фещенко. Київ, Українське агентство фінансового розвитку, 2010. 660 с.
8. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. К.: Знання, 2007. 1072 с.
9. Задніпровський О.Г. Облік фінансових інструментів: новації та гармонізація. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Економічні науки*. 2014. Випуск. 8 . Частина 3. С. 186-191.
10. Історія економічних учень: підручник у 2 ч. В. Д. Базилевич, П.М.Леоненко, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай; за ред. В. Д. Базилевича. - 2-ге вид., випр. К.: Знання, 2005. 567 с. URL: <http://library.if.ua/books/39.html>
11. Калашнікова Т.В. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2008. 232 с.
12. Карплінський Б.А., Герасименко О.В. Фінансово-економічний словник: Навчальний посібник. Львів: Магнолія плюс, 2005. – 304 с.
13. Коблянська О.І. Бухгалтерський і податковий облік фінансових кредитів. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 2 (17) С. 246-251. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_2_51
14. Лоханова Н.О. Класифікація та оцінка фінансових інструментів – огляд змін у зв'язку з оновленням МСФЗ 9 (IFRS 9). *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. №7. С16-27. http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2014_7_3
15. Унінець-Ходаківська В.П., Вихор О.І., Лятамбор О.А. Ринок фінансових послуг. Підручник. К.: Кондор, 2009. 484 с.

16. Черкасова С.В. Фінансовий ринок. Навчальний посібник. Львів, Магнолія 2006, 2010. 330 с.
17. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. Посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 535 с.
18. Korinko, M. D., Kostenko, D. V. Financial loans of pawnshops: evaluation and disclosure in accounting. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, [S.l.], Vol.. 2018. № 3 (26). Scientific and practical edition. P. 188-195. (Web of Science) DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.144285> (дата звернення : 05.11.2020).
19. Mark Kolakowski. Using Investable Assets to Measure Wealth. URL: <https://www.thebalancecareers.com/financial-assets-1287035> (дата звернення : 18.11.2020).
20. James Chen. Financial Asset. URL: <https://www.investopedia.com/terms/f/financialasset.asp> (дата звернення : 15.11.2020).
21. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення : 17.10.2020).
22. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-32_ukr_2016.pdf (дата звернення : 13.11.2020).
23. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 559 від 30.11.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (дата звернення : 15.11.2020).
24. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затверджене Постановою Правління Національного банку України № 351 від 30.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> (дата звернення : 17.11.2020).
Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf (дата звернення : 18.11.2020).